

Készítette:
Palkó Csaba

Szürke marhától a szürke marháig Fenékpusztán*

* 1. kép

Bevezetés

Egyedülálló nemzeti kincsünk a Balaton. (2. kép) A tó környezetében már ritka a természetes partszakasz. Az egyik ilyen kiemelkedő jelentőségű terület Fenékpusztá, és partvidéke a Zala folyó és a Csókakői patak torkolata között. (3. kép) Az utóbbi évtizedekben, amióta a Kis-Balaton helyreállítási folyamatai elkezdődtek, felértékelődött a terület természetvédelmi jelentősége, hiszen összeköttetést biztosít a Kis-Balaton és a Balaton természeti értékei között. Ennek eredményeként 1986 decemberétől védelem alá került a terület a Kis-Balatoni Tájvédelmi Körzet, majd 1997. novemberétől a Balaton-felvidéki Nemzeti Park részeként (BNFP).

Fenékpusztá a XIX. században állattenyésztéséről volt híres. Az itt legelő magyar szürkemarha gulya a Festetics család tulajdonát képezte, korának legnagyobb létszámú és legjobb minőségű gulyája volt, ezt örökíti meg a keszthelyi Festetics Kastélymúzeumban látható festmény. (4. kép)

Kisgyermek koromtól minden nyaramat Fenékpusztán töltöm, ahol édesapám, Palkó Sándor, (4. kép), a MME Zalai Helyi Csoportjának madárgyűrűző állomását hozta létre 1985-ben. Azóta Fenékpusztá az ország egyik legjelentősebb madárgyűrűző-állomásaként üzemel, ahol a hivatásos gyűrűzők – köztük én is – évi 9-24 ezer nádi énekesmadarat jelölnek meg.

Problémafelvetés

A II. világháború után 1983-ig legeltettek itt szarvasmarhákat. A sármelléki TSZ felszámolása után a partszakasz több tulajdonos kezébe került, akik elhanyagolták birtokukat. A legeltetési kezelés megszűnése következtében a fenékpusztai partszakasz fokozatosan elgyomosodott, elbokrosodott.

1998-tól 2003-ig a Balaton-felvidéki Nemzeti Park támogatásával a nádi madarak megfigyelése és a gyűrűzése kiegészülhetett szürke marhák legeltetésével a partmenti sávon. A legeltetésnek elsősorban a vegetációra gyakorolt hatása volt gyors és jelentős, hiszen a szürke marha szinte egész éven át folyamatosan a legelőn tartható. Lelegelték a nádat, solidagót - magyarul magas aranyvesszőt -, a fűzbokrokat, megnyitva a zárt, gazos területeket természetvédelmi szempontból értékes növényfajok számára. A megjelenő jellemző növényfajokról neveztük el a legelőterületeket (kormoscsátés, bangós, békakontyos – legelő). (6. kép)

A gyors és látványos javulást nemsokára ugyanilyen leromlás követte miután a BNFP az eddig itt tartott állatokat Salföldre szállította bemutatási célra. Amilyen gyorsan eltűnt a solidagó és megjelentek a növényritkaságok, a leromlás ugyanilyen volt, bár alkalmi szárazúzózással, és a megmaradt kettő szürkemarhával próbáltuk a területet életben tartani. Ez pár helyen pl.: Bangós legelő és az Északi legelő egyes részein sikeres volt, bár az értékes növények egyedszáma a töredékére csökkent, és a legtöbb helyen mindent elleptek a behurcolt zavarástűrő növények.

A gyepterkezelés vegetációra való hatását már többen is kutatták.

Megfigyeléseim tárgya

A szürkemarhák legelése, majd a legelés hiánya az itteni állatvilágra is hatást gyakorolt. Most ezeket a pozitív és negatív hatásokat kívánom bemutatni – rendszertani sorrendben haladva – az általam megfigyelt néhány védett állatfaj esetében.

Holdszarvú ganéjtúró:

A faj megjelenése mindenképp a legeltetés következménye. Madárfogó hálóbba akadva észleltük 2002-ben és 2003-ban. Az állatállomány csökkenésének következményeképpen az egyedek létszáma csökkent, az utolsó két nyáron már nem találtunk egy példányt sem. Ilyenkor tavasszal az esetlegesen még itt élő kifejlett egyedek trágyakupacok alatt, kb. 50 cm mélyen helyezkednek el üregeikben.

Mocsári teknős:

A fajjal kizárólag tojásrakási, illetve csapadékosabb időszakban találkozhatunk a területen. Legtöbbször az Északi és a Bangós legelőn észleltük, mivel a Balaton vize ezen a két szakaszon van a legközelebb a legelőhöz. A legkedveltebb tojásrakási helyük a vasút rézsűje. A fészkeket meg kellett védeni a marhák taposása ellen, ezt a fészkek fölé helyezett vasrudakkal oldottuk meg. A nyár folyamán többször láttunk a Balaton aljzatán fiatal példányokat. Számukra jelenleg a legnagyobb problémát már a rókák és dolmányos varjak okozzák, megkeresik és kiássák a fészkeket.

Siklók:

A fenékpusztai Balaton-parton a vízisikló a leggyakoribb siklóféle, de gyakori még a kockás sikló is, a rézsikló viszont csak ritkán fordul elő. A legeltetés, elsősorban az azzal járó taposás veszélyezteteti telelőhelyeiket, amelyek a vasúti rézsűben találhatók a bazaltkövek között. 2001-ben egy mesterséges üreget alakítottunk ki a telelés érdekében. Az ősszel többször észleltünk a bejáratni nyílás előtt sütkérező vízisiklókat. A további taposási károk megelőzése érdekében a villanypásztort áttelepítettük a rézsű aljába, majd nem sokkal később a terület kikerült a legeltetés alól. 2004/2005 telén több példány a vasútállomás alapzata alatt és a ház melletti ásott kútban telelt át.

Sárgabillegető:

A legelőkön vonulási időben a leggyakoribb, 10-15 egyedből álló táplálkozó csapatai több alkalommal megfigyelhetők a marhakkal haladva.

A legelésző jászágók hátáról is lecsipegeti zsákmányát. 2003-ban 12 gyűrűzési adata ismert a területről. Az utóbbi két évben mindig találtunk revíreket, az aktívan legeltetett szakaszokon. A közeli költés sikerességét bizonyította egy fiatal, épp csak kirepült egyed gyűrűzése. A legelés abbamaradása után a számuk csökkent, de a vizes élőhely továbbra is vonzza a billegetőket, így évi 15-20 példány mindig akad a hálóbba.

Darázsölyv:

Tipikus táplálékspecialista faj. Mint neve is mutatja, elsősorban a földben élő darazsak lárváival táplálkozik. 2000-ben jelent meg a területen, a legeltetés hatására visszaszoruló magas, solidágó kórós terület fokozatos csökkenésének köszönhetően. Akkor főként július-augusztus hónapban találtunk kifosztott darázs-fészkeket.

A legeltetés megszűnése után a faj ritkasággá vált, kifosztott darázs-fészket sem találtunk. Az újra erősen feltörő solidágó magába rejtette a darázs-fészkeket, így a madarak továbbálltak könnyebb zsákmány reményében. A madármentő-helyünkről már öt példányt engedtünk szabadon az utóbbi években, de egyik se maradt a területen.

Nagy póling:

A legelőkön 2002-ben észleltük először táplálkozó egyedeit. A nyarak folyamán több alkalommal megfigyeltünk átrepülő példányokat. A közelben (3 km-rel távolabb), a Balatonszentgyörgyi legelőn 1-2 pár költött is.

A vízszintcsökkenés hatására eddig megtelepedésére nem számíhattunk, de a mostani viszonylag magas vízállás hatására megjelenhet a területen fészkelő fajként. Megjelenése esetén sem lehet 1-2 párnál többre számítani, mivel a nagy kiterjedésű zsombékos rétek madara.

Haris:

A faj megjelenésével a terület zoológiai értéke tovább nőne.

Hazánkban fokozottan védett, az aktuálisan veszélyeztetett madárfajok közé tartozik. „Tipikus élőhelye a rekettyebokrokkal, facsoportokkal tagolt magas sásossal és mocsárrétekkel tarkított társulás.”

A terület közelében, a fenékpusztai major melletti magaskórós társulásban két revírt azonosítottunk be hang alapján, melyekből két évvel ezelőtt csak egyet találtunk.

A haris védelmének kulcskérdése a magas fűvű növényzet megfelelő mintázatának, mozaikosságának fenntartása, és az elkaszálastól való megóvás.

A faj számára megfelelő élőhely az Északi legelő középső szakasza az ún. kormos csátés rész, valamint a Békakontyos legelő, de a területeken a legeltetés hiánya miatt a solidágó elterjedt és tönkretette az élőhelyeket, melyeket szárazúzózással sem tudtunk megmenteni.

Fehér gólya: A faj a legeltetést követően jelent meg a területen, azt megelőzően főleg vonulási időben észleltük, mint átrepülőket. Az utóbbi években minimum 10-15 alkalommal figyeltük meg táplálkozó egyedeit a legelő ambruskerti szakaszán. Madármentő-helyünkről már több mint 25 egyedet engedtünk szabadon, ezek egy része a vonulás elejéig visszajárt a területre. A területen bemutató céllal létrehozott gólyafészken 1 pár több hétig jelen volt, de a költést nem kezdték el.

Denevérek:

A legeltetés hatása számukra elsősorban a megnövekedett mennyiségű táplálék szempontjából kedvező. A területen való megtelepedésüket elősegítik az általunk – főként az Ambruskertben és a gyűrűző-állomás környékén – kihelyezett denevérodúk. Az ellenőrzött odúban összesen 22 db durvavitorlájú denevért, a függőnyhálóba akadva 1-1 szürke hosszúfűlű denevért találtunk. Denevérkutatási vizsgálatok is voltak a területen, a legelők melletti vízfelület felett,

és a ritka tavi denevér balatoni előfordulását is itt sikerült bizonyítani. Az utóbbi két évben is akadt függőhálóba denevér, és a kihelyezett odúban is megtalálhatók.

Mogyorós pele:

Több alkalommal megtelepedett a gyűrűző-állomás területén a mesterséges „A” típusú odúban, március közepén pedig cinege odúban találtunk odútakarítás közben két ébrenedező példányt. Ők a legeltetés megszűnésének egyik élvezői, hiszen az állatállomány drasztikus csökkenése után a legtöbb legelőterületet kivontuk a legeltetésből, és kialakultak a peléknek megfelelő, sűrű bokros területek. A jelen állapot számukra igen kedvező, így példányszámuk valószínűleg növekvőben van.

Megfigyelés módszerei:

1. A zoológiai megfigyelések jelentős részét a terület bejárásával végeztük gyalogosan, és a Balaton vízfelületéről kenek és kajakok segítségével. Szabad szemmel, illetve távcsöves (kézi távcsövek: Seeadler, Vanguard -7x50, Carl Zeiss -10x50; állványos távcsövek: Kova -50x70, Leica 20-60x70) megfigyelésekkel folyamatosan 1998-tól mostanáig.
2. A madártani megfigyelések adatai a már 21 éve folyó gyűrűzésből, és a területen létrehozott odútelep karbantartásából és ellenőrzéséből származnak. Az állomás madármentéssel is foglalkozik szintén már évtizedek óta, innen is származnak adatok. Jelenleg a Kőszegi Chernel kert mellett ez az egyedüli ilyen létesítmény a Dunántúlon.
3. Denevérekkel kapcsolatos felmérések szakértői Fehér Csaba Endre és Zsebők Sándor. Kutatási módszereik: denevérdetektorok, keresőlámpák és videokamerák együttes használata, illetve denevérodúk kihelyezése és állandó ellenőrzésük.

A megfigyelésekben részt vevő személyek, a gyűrűző állomás gondnokai és az egyéb kutatásokban részt vevő személyek voltak.

Tapasztalat összegzése:

Legeltetés az adott területen mindenképpen előnyös és szükséges, a kezelt állapotokat a lehető legtöbb ráfordítással meg kell próbálni fenntartani.

1. A flórára gyors és nagyon jelentős hatást gyakorolt már egy év alatt, viszonylag kis ráfordítással, kevés humán erő felhasználásával.
2. A fauna jellegéből adódóan sokkal lassabban reagál, bár pár faj pl.: darázsölyv, télen a takarmányozásra járó énekesmadarak, ez alól kivételek.

A legeltetés hiánya is a vegetációnál mutat drasztikusabb változásokat, a fauna lassabban alkalmazkodik a régi állapothoz.

A legeltetés nyomán megjelenő csekély káros mellékhatások (pl.: taposás) a növényeknél ideiglenes elkerítésekkel, a faunánál pedig megfelelő emberi beavatkozással elkerülhetők. Egy ember ötletével és pár segítő munkájával a fenékpusztai partszakasz kiemelkedő természeti értékévé vált egész Nyugat- Magyarországon.

Veszélyeztető tényezők:

Jelenleg a legnagyobb problémákat az állomás fenntartása, a megfelelő pályázatok és támogatások, a lelkes, szakképzett és elkötelezett emberek hiánya okozza, amelyre csak rövidtávú megoldásokat sikerül találni.

Hogyan tovább?

Végül bemutatom Öcsikét (7. kép), aki két éven át másodmagával maradt az állomáson és várta a leendő újabb társait, hogy a legeltetési kezelés a fenéki partszakaszon tovább folytatódjon és a pihenő gulya képével a ma emberének nyújtson olyan élményt, mint a festményen a Festeticsek idejében. Több állatra a Nemzeti Parktól sajnos már nem számíthatunk, de magánszemélytől a tél folyamán több fiatal tinót kaptunk tartásra így a két tucat régi magyar háziállat tavasztól újra nekilátott a legelők karbantartásának (8. kép).

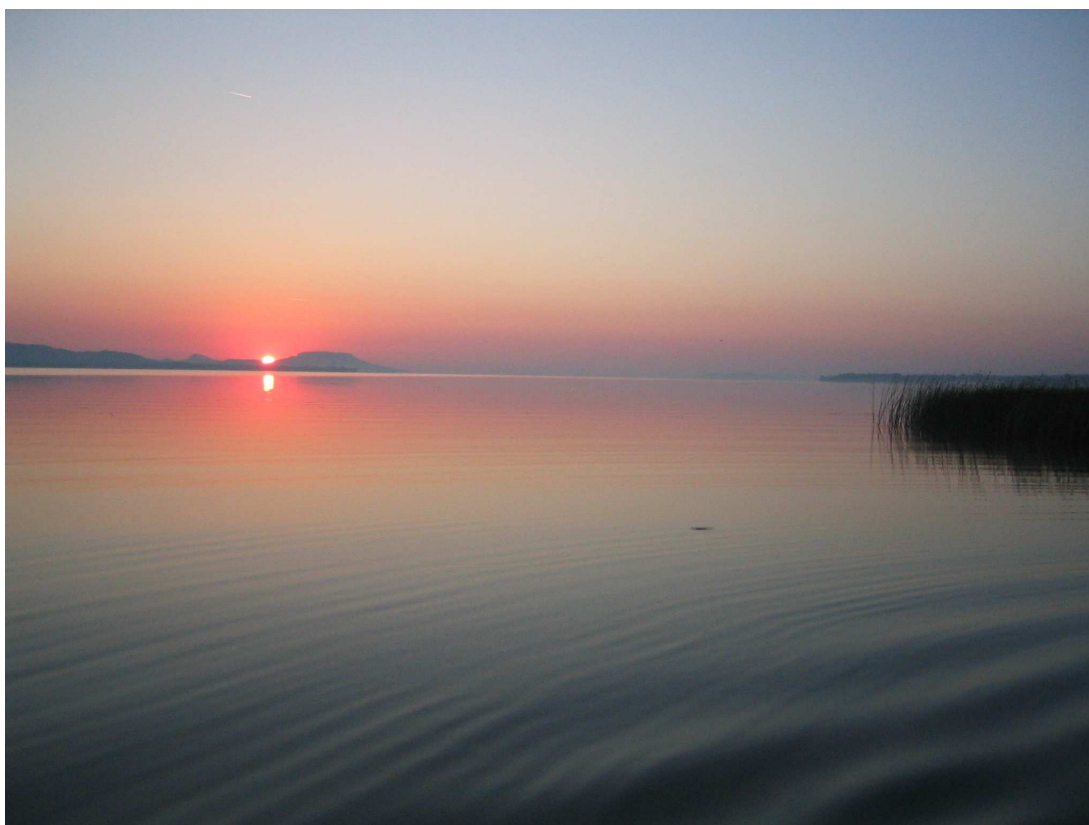
Kiselőadásom elkészítéséhez nyújtott segítséget megköszönöm a gyűrűző-állomás gondnokainak Benke Szabolcsnak, Kusztor Dávidnak és édesapámnak Palkó Sándornak.

Irodalom

- Dr. Sági Károly (1960): Fenékpusztá története. Veszprém Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, Balatonfüred.
- Rakonczay Zoltán (1994): Balatonkenesétől a Kis-Balatonig. Mezőgazda, Budapest.
- Haraszi László (1998): Magyarország madarai, Mezőgazda, Budapest.
- Szatyor Miklós (2000): Európa denevérei, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány, Budapest.
- Benke Szabolcs (2003): A legeltetés hatása a védett flórára és faunára, a Balaton Felvidéki Nemzeti Park fenékpusztai területén. Kézirat, szakdolgozat.
- Simon Tibor- Seregélyes Tibor (2004): Növényismeret, Nemzeti, Budapest.
- Detlef Singer (1988): Die Vögel Mitteleuropas, Franckh- Kosmos Verlag.
- Csupor Tibor (1983): Kis-Balaton, Gondolat, Budapest.
- Matz/ Weber (1983): Amphibien und Reptilien, BLV Verlagsgesellschaft.

1. kép: A fényképen a szerző egy szürkemarhával

2. kép: Nyári napfelkelte a fenéki nádasból

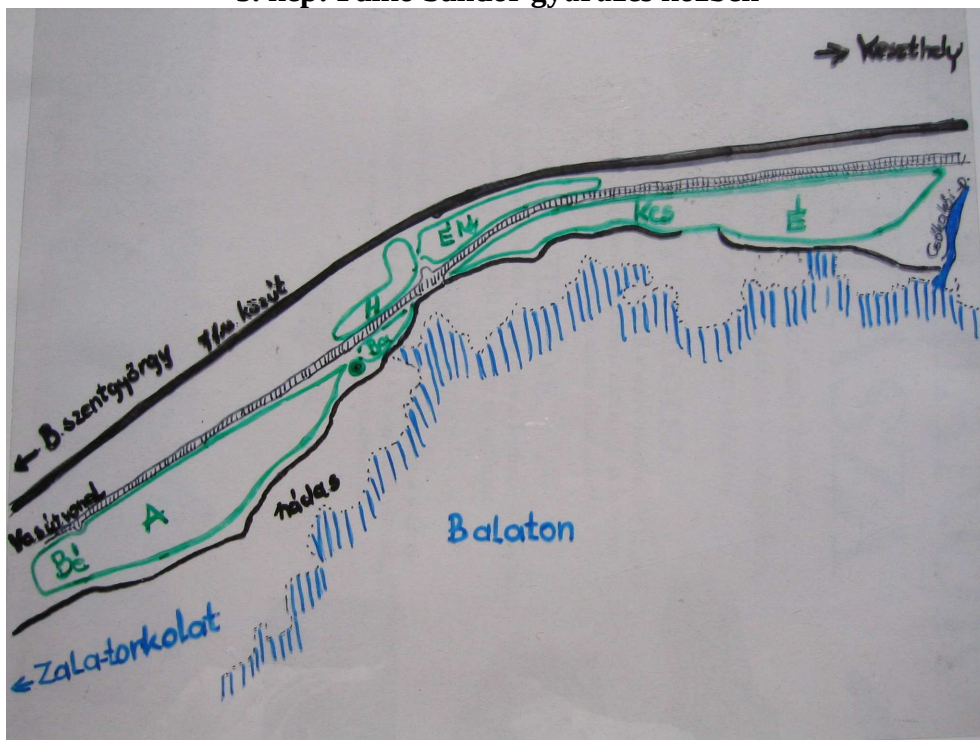
3. kép: Az állomás madártávlatból

4. kép: A Festetics család gulyája a fenéki parton

5. kép: Palkó Sándor gyűrűzés közben

6. kép: Térkép a legelők elhelyezkedéséről

7. kép: Öcsike

8. kép: A szerző a delező gulyával a legelő déli szakaszán